

IN MEMORIAM

ЛЕОНІД ГЕНРІХОВИЧ ФРІЗМАН (1935–2018)

Пішов з життя Леонід Генріхович Фрізман – видатний український філолог, літературознавець, історик літератури, професор, викладач і публіцист. Усе його життя було пов’язане з Харковом, але Леонід Генріхович був фігурою такого наукового масштабу, що легко долає це окреслене долею штучне „географічне обмеження”.

Випускник Харківського педагогічного інституту (згодом ХДПІ), Леонід Фрізман з 1968 року після захисту кандидатської дисертації починає свій довгий шлях викладача рідного вишу, з 1980 він професор, а у 1994–2009 роках – завідувач кафедри російської та зарубіжної літератури ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

Науковий доробок Л. Г. Фрізмана вражає: він є автором та укладачем сорока п’яти книг, серед яких і наукові монографії, і видання у таких академічних серіях, як „Литературные памятники” (Е. Баратынский, Б. Чичибабин), „Библиотека поэта” (Е. А. Баратынский), „История эстетики в памятниках и документах” (П. А. Катенин, „Декабристы: Эстетика и критика”). Він написав більше 550 статей, опублікованих у часописах „Вопросы литературы”, „Русская литература”, „НЛО” та багатьох інших. Останні роки були дуже плідними для Леоніда Генріховича: вийшли книжки „Многообразие и своеобразие Юлия Кима” (в соавторстве с И. В. Грачевой) (К., 2014), „Такая судьба: Еврейская тема в русской литературе” (Х., 2015), „В кругах литературоведов” (К., 2017), „Иван Франко: взгляд на литературу” (К., 2017).

Уперше я почула про Леоніда Генріховича Фрізмана, коли студенткою третього курсу Дніпропетровського держуніверситету писала курсову з „Елегії, написаної на сільському цвинтарі” англійського сентименталіста Томаса Грея. На той момент якраз вийшла „Жизнь лирического жанра (Русская элегия от Сумарокова до Некрасова)” (М.: Наука, 1973) – на мій погляд, одна з найкращих книжок Леоніда Генріховича, що потім стала основою його

докторської дисертації. Саме на ній я вчилась тому, що, словами Леоніда Генріховича, „поезія – це мистецтво, а не римований катехізис”, і вивчення жанру виростає з вивчення поезики конкретного твору. (До речі, та курсова для мене була дуже пам'ятною: для аналізу перекладу Жуковського я залучила книжку доброго друга Леоніда Генріховича, Єфима Григоровича Еткінда „Русские поэты-переводчики от Тредиаковского до Пушкина” (1973), але він раптом був позбавлений громадянства, висланий з країни, а його книжки заборонили на двадцять років, тож довелося поспіхом видаляти будь-які згадки про цю роботу і про нього).

В одній зі своїх статей Леонід Генріхович наводить старий анекдот. Розмовляють двоє. На питання одного з них: „Навіщо читати мислителів минулого? Адже ми знаємо набагато більше за них!”, надходить відповідь: „Та вони і є все те, що ми знаємо”. Леонід Генріхович був дуже відвертий щодо окреслення кола своїх наукових кумирів, до самого останнього часу не спинявся у вираженні їм своєї вдячності, захоплення та пієтету. Ось одна з його останніх книжок „В кругах литературоведов. Мемуарные очерки” (К.: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2017. – 320 с.). Це – збірка мемуарних нарисів про класиків сучасної філології (Д. С. Ліхачов, С. П. Алексєєв, Д. Д. Благой та інші), вчених, з якими Л. Г. Фрізмана пов'язували дружні стосунки (М. Л. Гаспаров, О. О. Анікст, Є. Г. Еткінд, Г. М. Фридлиндер та інші), та відомих українських літературознавців (М. В. Теплинський, М. М. Гіршман, М. В. Черняков, О. М. Фінкель). Навіть перелік імен вражає, тим більше, що спогади автора підкріплені публікацією (в багатьох випадках уперше) листів особистої переписки. Його сучасники, за словами класика, „часів не обирали, в них жили і помирали”, і Леонід Генріхович разом з ними пережив багато „етапів” розвитку сучасної науки („етап” був для багатьох з них ще й емкою метафорою часу). Проте, коли читаєш передмову до розділу, присвяченого Є. Г. Еткінду, розумієш, що моральна гігієна була для Фрізмана первинною, і це залишилося з ним назавжди:

Как я уже говорил, очерки, вошедшие в эту книгу, написаны о хороших людях. Негодяи, встречавшиеся на моем пути в более чем достаточном количестве, в нее не допущены. Они появляются в ней

минимально и, как правило, без указания имен. Они для меня порою животных, индивидуальные свойства отдельных особей мне не интересны, и я не собираюсь в них копаться. Я пишу о людях близких и очень близких, о дорогих и очень дорогих, о тех, кто мне помогал и очень помогал. Эти очерки вдохновлены добрыми и благодарными чувствами ко всем, о ком в них говорится.

Таким самим чесним був і Фрізман-науковець. Будь-який автор чи жанр починався для нього з дослідження поетики, саме тому Михайло Леонович Гаспаров, з яким Леонід Генріхович підтримував дружні стосунки протягом тридцяти років, називав його „головним з російської елегії”. Ця наукова сумлінність особливо важлива, коли викладаєш історію літератури впродовж тривалого часу, коли вибір не на користь головної „ідеологічної версії” приводить не просто до кар’єрних збоїв, а до „повної загибелі всерйоз”. Ось як про це сказав сам Леонід Генріхович:

Змушений зізнатися, що всі сорок років, що я читаю лекції із історії російської літератури, я марно намагаюся відвернути своїх студентів від думки, що реалізм – це „правда життя”, закарбувати в їх свідомості, що правду містить у собі будь-який справжній витвір мистецтва. Правдивий і пафос гомерівських поем, і гіперболи Рабле, і Корнель та Расін правдиво відтворювали колізії свого часу, а Жуковський та Баратинський – багатство емоційного світу людини. Реалізм – лише один із способів вираження цієї правди... Здавалося б, азбучні істини, але чого очікувати від студентів, коли у пухлих фоліантах знаменитих учених слово „реалістичний” звучить як синонім не тільки слова „правдивий”, а й слова „хороший”.

Сьогодні навіть важко уявити, що в певні часи наукова точність і сумлінність аргументації були токсичними, що художні системи поділялися на „наші” і „ворожі”, як і ті, хто їх вивчав. І що таким коротким був для багатьох справжніх науковців шлях від кабінету вченого до бараку в’язня. Саме серед останніх обирав собі „наукових кумирів” Фрізман, саме на них озирався він на своєму довгому науковому шляху – на блискучого „формаліста” Г. О. Гуковського, а не на, скажімо, успішного функціонера від літературознавства О. Л. Димшица:

Я не слухав лекції Гуковського, мені не довелося навіть його побачити. Коли він опинився у сталінській катівні, мені не виповнилося й чотирнадцяти. У мене не було вчителів у звичному сенсі цього слова: ані керівника кандидатської, ані консультанта з докторської. Звичайно, я вчився в усіх, у кого міг, але людиною, що визначила мою наукову долю, я вважаю тільки Гуковського, і якщо мені вдалося щось зробити в науці, так це лише тому, що він якось продовжувався у мені („Уроки Гуковского”).

Так, йому вдалося: у статті Олександра Жолковського про інфінітивне письмо в поезії Пушкіна („Недорого ценю я громкие права”) імена Фрізмана і Гуковського стоять поряд, через кому, адже на разі представляють найкращі дослідження з типології російської елегії (А. Жолковский „Счастье и права sub specie infinitive”, 2003).

Леонід Генріхович був ще й чудовим організатором. Його дітище, заснований у 1997 році журнал „Наукові записки ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство”, беззмінним головним редактором якого він був до 2009 року, із вдячністю згадують сотні молодих науковців, результати дисертаційних досліджень яких там публікувалися.

Серед учнів Леоніда Генріховича більше п'ятдесяти докторів та кандидатів філологічних наук. Я не була його ученицею, але з 2005 року ми час від часу зустрічалися й розмовляли про справи наукові та життєві.

Пам'ятаю, як Леонід Генріхович уперше запросив мене до себе в комуналку. Одна з кімнат здалася мені цілком сюрреалістичною – ніби не помешкання людини, а знімальний майданчик фільму „про ідею професора”. Велика кількість книжкових полиць у просторій і дуже високій кімнаті, крім них – тільки стіл і багато світла. Вразила саме атмосфера: чекаю і уявляю собі, як скрипить під його кроками старий паркет, як оживають від його дотиків спинки книжок, як фокусуються на столі потоки світла. Ця порожня всередині велика кімната, майже „бальна зала інтелекту”, здавалося, разом зі мною завмерла в очікуванні. І ось входить невисокий немолодий чоловік, і пустота кімнати одразу ж заповнюється і десь зникає. А переді мною – ні, не той „не від світу цього” професор зі старих кінострічок, і не цей герой сучасного університетського роману,

якого, здається, хвилюють будь-які проблеми „світу цього”, крім наукових. Увага і повага, наукова безпристрасність і людська толерантність, бажання допомогти і не жаліти для цього зусиль – ось яким був Леонід Генріхович Фрізман. Саме таким залишиться він у нашій пам’яті.

Немає сумніву, що про Леоніда Генріховича Фрізмана ще багато напишуть його учні й колеги, друзі та однодумці, на його честь пройдуть наукові конференції і семінари. І тоді ми зможемо повторити за великим поетом: „Адже час, зіткнувшись із пам’яттю, усвідомлює своє безправ’я”. Пам’ятати про чудову людину й великого вченого – найменше, чим ми йому можемо віддячити за те, що він нам залишив.

Євгенія Чернокова